

Summary

Goltsova O. Social regulation: the space-time measuring.

In this work the analysis of social regulation features for historically certain stage of development of a society is carried out. Social regulation, changing and developing, is shown in the limited area of space within the certain legal systems which unite in corresponding legal families. The space-time continuum of social regulation, as two interconnected parties of a category which are in close interrelation is considered. The conclusion on the tendency in a modern global society to uniform certain degree of legal regulation is made.

Key words: social regulation, space-time measuring, social norms, traditions, traditions, rites, normative regulation.

Отримано 11.03.2013

УДК 340.1

А. В. ГОРДИМОВ

*Анатолій Володимирович Гордимов, здобувач
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України*

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДОКТРИНАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогоднішній день всім стає зрозуміло, що демократична, соціальна правова держава може існувати не за будь-яких обставин, а лише за умови ефективної дії системи джерел права, що забезпечує функціонування її демократичних інституцій. Система джерел права є динамічною системою, що розвивається насамперед завдяки потребам суспільства. Якщо говорити про найбільш загальні, найбільш актуальні тенденції в сучасному розвитку джерел права, то, на нашу думку, саме розвиток джерел права в галузі забезпечення прав людини займає одне з найголовніших місць у цьому процесі, вони виявляють основний напрям сучасного розвитку доктринальних джерел права. Зазначена тенденція проявляється у зростанні ролі джерел права недержавного походження, зокрема, звичаю, правової доктрини і, навпаки, зменшення відповідної ролі нормативно-правового акта¹.

Треба особливо підкреслити, що у всіх правових системах світу спостерігається тенденція до посилення інституту захисту прав особи. Ця тенденція викликана, насамперед, економічним, політичним, соціальним, культурним та іншими факторами. Світова практика свідчить: якщо будь-яке державне утворення відносить себе до цивілізованого світу, то воно зобов'язане здійснити всі необхідні заходи, спрямовані на захист прав і свобод людини.

Метою роботи є дослідження особливостей сучасного розвитку доктринальних джерел права, передусім у напрямі забезпечення прав і свобод людини, пов'язаного з міжнародно-правовими гарантіями і гарантіями, які закріплені на конституційному рівні й відображені в Конституції України.

Н. Оніщенко зауважує, що роль правової системи в умовах сучасної держави визначається також необхідністю забезпечення самовизначення особи, її розвитку та соціалізації. При цьому право виступає як об'єктивно можливий масштаб соціальної свободи, що стимулює творчу активність, самовизначення особи, гарантує визнання суспільством того, що кожний індивід народжується вільним і рівним з іншими, а верховенство права розглядається як соціальний феномен, який зумовлює невід'ємні права людини та громадянина на свободу, рівність, справедливість, гідне життя, повагу й недоторканність.

Це зумовлює можливість реалізації інших прав і свобод людини та громадянина, надає підстави для висновку про неприпустимість їхнього скасування або будь-якого обмеження. Саме завдяки повазі до гідності людини визнаються недоторканими і невідчужуваними її права. Саме тому вони становлять основу будь-якого суспільства, а також справедливості². На нашу думку, зазначені особливості обумовлюють основний сучасний напрям розвитку джерел права в світоглядному сенсі, тобто доктринальних джерел права.

Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері прав людини. В умовах глобального світу права, свободи, обов'язки людини і громадянина посідають основне за важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами³.

Норми міжнародного права в галузі прав та свобод людини знаходять своє вираження у відповідних актах національних правових систем, насамперед закріплених на конституційному рівні. Говорячи про розбудову української держави та формування вітчизняної правової системи, треба звернути увагу на питання щодо створення основи механізму забезпечення захисту прав і свобод людини. Мається на увазі захист, закріплений на конституційному рівні (розділ II Конституції України) та в інших нормативно-правових

актах. Саме в Основному Законі закладено достатню правову основу для створення належних умов щодо реалізації найважливіших принципів функціонування правової системи держави.

З удосконаленням системи прав та свобод людини суспільство пов'язує розв'язання внутрішніх, міжнародних та глобальних завдань⁴. Відповідно і розвиток доктринальних джерел права в галузі прав та свобод людини характеризується основними напрямками, пов'язаними, з одного боку, з міжнародно-правовими гарантіями забезпечення прав і свобод людини, а з другого боку, – з правовими гарантіями, які закріплені на конституційному рівні, а в Україні відображені в Основному Законі.

При цьому українські вчені відмічають особливу роль Європейського суду з прав людини і інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини⁵. Не менш важлива роль і інших міжнародних інститутів в розвитку законодавчої основи і застосування правових норм в галузі забезпечення прав людини.

Визначною подією в сучасній історії взагалі та сфері розвитку джерел права було прийняття 10 грудня 1948 р. у Парижі Загальної декларації прав людини⁶. З цього приводу М. Оніщук зазначає, що повосенний світ очікував не лише на поновлення ідеалів гуманізму та людяності, втілених у правах людини, а й на їх визнання і гарантування на міжнародному рівні. «Особливістю Загальної декларації прав людини є те, що вона втілила в своїх положеннях тисячолітній досвід і здобутки боротьби за права людини, які найбільш рельєфно та концентровано відображають ідеї та ідеали верховенства права і гуманізму»⁷. Цей документ з'явився на світ завдяки плідній діяльності членів Комісії з прав людини, очолюваній відомим правозахисником Е. Рузвельтом, і в яку входили видатні вчені, громадські і державні діячі багатьох країн. Нашому співвітчизнику В. М. Корецькому належить ключова роль у написанні Декларації, саме він – автор ст. 1 Декларації: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства».

Можна стверджувати, що в новітній історії в галузі прав і свобод людини Загальна декларація прав людини стала першим основним джерелом права в цьому напрямі, яке має унікальне та епохальне значення в історичному розвитку людства. М. Оніщук зазначає: «Загальна декларація прав людини 1948 р. стала першим документом універсального характеру, який на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і цим встановив їх стандарти. Багато держав світу, зокрема Україна, вмістили посилання на Декларацію або її положення у свої конституції та конституційні акти, до того ж абсолютна більшість актів, конвенцій і договорів з питань прав людини, прийнятих після 1948 р., ґрунтуються на її принципах. І нині, в ХХІ ст., Декларація, не маючи юридичної сили міжнародного договору, залишається пріоритетним джерелом правозахисної діяльності і визначальним актом у сфері загального руху на захист прав людини»⁸.

В Основному Законі України права і свободи людини, а також загальні принципи їх реалізації та гарантії унормовано у близько 40 статтях. При цьому більшість з прав і свобод відтворюють відповідні положення Декларації як відповідного джерела права.

Нині діяльність функціональних органів ООН (Комісії з прав людини, Підкомісії ООН по заохоченню і захисту прав людини), а також діяльність договірних органів з прав особи, таких як Комітет з прав людини, Комітет по економічним, соціальним і культурним правам, Комітет по расовій дискримінації, Комітет з прав дитини свідчать, що ми маємо справу зі сформованою тенденцією широкого тлумачення ними багатьох прав і свобод особи, вже закріплених у відповідних міжнародних актах про права особи⁹.

А. Абашидзе зазначає, що в сучасних умовах великого значення набуває діяльність відповідних органів системи ООН, їх нормотворчість щодо встановлення міжнародних стандартів у галузі прав особи, які сприяють державам адекватно виконувати їх зобов'язання з міжнародних договорів про права особи. Нормотворчий процес в ООН, як правило, супроводжується уточненням і прогресивним розвитком прав і свобод особи, вже закріплених в міжнародних актах¹⁰.

Визнання правової доктрини відбувається в діяльності Міжнародного суду ООН. Так, ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН закріплює, що Суд повинен застосовувати судові рішення та роботи найкваліфікованіших науковців різних націй як додатковий засіб визначення принципу, згідно з яким має бути вирішена справа¹¹.

На сьогоднішній день особливо важливу роль у міжнародній системі захисту прав і свобод людини відіграє Європейський суд з прав людини, який діє на підставі положень, передбачених Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11¹². Україна визнає юрисдикцію цього Суду.

Суд не застосовує національне право держав-учасниць Конвенції і не виносить рішень на його підставі. Але це не означає, що Суд не звертається при розгляді матеріалів справи до національного права. Скарга, яка направляється до Суду, має супроводжуватися детальним посиланням на нормативно-правові акти, які були чи не були застосовані судом при вирішенні справи. Звернення Суду до національного права може бути пов'язане:

1) зі встановленням невідповідності чи відповідності національного права нормам Конвенції у зв'язку зі справою, що розглядається. З огляду на судову практику це найбільш часта оцінка Судом національного законодавства держави-учасниці Конвенції;

2) зі встановленням прогалин у національному праві у сфері дії Конвенції. У цьому випадку Суд констатує відсутність у національному праві відповідної норми Конвенції, на основі якої повинно було бути

прийняте рішення, але воно не було прийняте. Суд не розглядає прогалини у національному законодавстві як підстави для невиконання державами своїх зобов'язань згідно з Конвенцією;

3) зі рекомендаціями щодо вдосконалення національного законодавства з метою його більш повної відповідності нормам Конвенції.

Суд ставиться вкрай вимогливо до обов'язку держав закріпити в своєму національному законодавстві основні положення Конвенції. Держава повинна не лише мати законодавство, яке найбільш повною мірою забезпечує дотримання конвенційних прав та свобод, а й вживати всі необхідні заходи для того, щоб воно реально діяло, а не залишалось лише на декларативному рівні. Водночас, вимоги Конвенції ставлять державу перед необхідністю утримуватися від будь-яких дій, які могли б призвести до порушення прав і свобод.

Важливим положенням з точки зору правотворчої діяльності є те, що практика Суду може стати підставою для внесення державами-учасницями Конвенції значних змін до свого національного законодавства¹³. Рада Європи надає цьому правилу важливого значення. Відповідно до рекомендації № R (2000) державам-членам Конвенції Комітет міністрів Ради Європи закликав, зокрема, держави-учасниці Конвенції «...до перегляду своїх національних правових систем з метою забезпечення адекватних можливостей повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції»¹⁴.

Мета Конвенції полягає в тому, що більші гарантії прав людини, які існують у національному праві, підтверджуються та зберігаються і не послаблюються з посиланням на те, що відповідні положення менш ефективно захищені конституцією¹⁵. Першочерговість вирішення питання на субсидіарному рівні закріплює сама Конвенція. Так, у ст. 35 Конвенції чітко визначається: «Суд може прийняти питання до розгляду тільки після того, як були вичерпані всі національні засоби захисту, відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення»¹⁶.

Загальний перелік таких суб'єктів визначається на підставі судової практики.

Контроль за виконанням рішень Європейського Суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи.

У зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції про захист прав і основних свобод людини і визнання тим самим юрисдикції Європейського суду з прав людини виникає низка правових питань принципового або доктринального характеру. Насамперед – це формування певних ознак прецедентного права, що пов'язане з діяльністю Європейського суду з прав людини.

На думку С. Шевчука, в регіоні, де панує романо-германська правова сім'я, формується процес становлення прецедентного права, який зумовлений певними проявами природно-правових тенденцій. Під такими тенденціями автор розуміє, що позитивне право отримує своє застосування як на найвищому національному рівні, так і на міжнародному (як правило, в процесі діяльності міжнародних юрисдикційних органів), оскільки під природним правом у сучасних умовах мається на увазі здебільшого система неписаних правових принципів. Тенденція формування прецедентного права в Україні, на думку С. Шевчука, є позитивним явищем, зокрема у зв'язку з тим, що судовий прецедент щодо прав людини сприяє становленню конституційної демократії та забезпечує принцип безпосередньої дії норм про права та основні свободи особи незалежно від конкретизуючого законодавства¹⁷.

С. Шевчук зазначає, що застосування норм Конституції України як норм прямої дії є проблематичним для вітчизняного судді. Проблематичним для суддів є застосування загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права¹⁸.

Іншої точки зору дотримується М. Буроменський. Досліджуючи практику застосування судом статей Конвенції, він зазначає, що «...навіть чи можна стверджувати, що Суд за допомогою прецедентів творить право – Конвенція не наділяє його такими повноваженнями. Він лише формулює своє розуміння норм Конвенції на основі самої Конвенції. Інакше кажучи, суд не підміняє собою «законодавця» в особі держав-учасниць Конвенції»¹⁹. Саме в останньому, на думку М. Буроменського, полягає відмінність прецеденту Європейського Суду з прав людини від прецеденту, наприклад, в англійському праві, де суддя за певних обставин може виступити, по суті, в ролі законодавця.

Разом із тим стосовно Європейського суду можна стверджувати, що у даний час має місце лише формування прецедентного права. Даний процес знаходиться на певному етапі розвитку і йдеться лише про судові прецеденти, а не прецедентне право взагалі. Тому ступінь його втілення у правову систему конкретної країни залежить від багатьох факторів внутрішнього розвитку національної правової системи. Навряд чи можна стверджувати, що Суд за допомогою прецедентів творить право. Конвенція не наділяє Суд такими повноваженнями, він лише формулює своє розуміння норм Конвенції на основі самої Конвенції.

У сучасній правовій системі України, що постійно розвивається, у зв'язку з «проблемами росту» існують проблеми недооцінювання місця й ролі Європейського суду з прав людини. Виправлення цієї ситуації повинно здійснюватися шляхом проведення інформаційної програми про діяльність Суду серед населення. Основними напрямками інформатизації мають бути твердження про те, що Суд – не політичний орган, якими є багато з існуючих органів із захисту прав людини, а є органом з вирішення переданих йому спорів на основі права. Саме з цим пов'язане особливе значення юридичних процедур, закріплених у Конвенції і в Регламенті Суду. Незнання таких процедур, як і їхнє зневажання, можуть суттєво утруднити звернення до Суду для захисту прав людини, її основних свобод²⁰.

Водночас поява і функціонування такого органу, як Європейський суд з прав людини, існування зобов'язань держави, яка приєдналася до Конвенції про захист прав і свобод людини, дуже позитивним фак-

тором втілення доктрини захисту прав людини в сучасному світі, фактором, який у багатьох випадках визначає юридичну відповідальність держави перед особою щодо забезпечення її основних прав і свобод, створення засобів і процедур, вироблення відповідних механізмів у цьому напрямі²¹.

В Україні, як у державі, що належить до романо-германської правової сім'ї, права людини, насамперед захищені на конституційному рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 157 Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування або обмеження основних прав і свобод. Тому основні права і свободи визнаються як чинні ще до прийняття правових актів. Факт же їх юридичного закріплення свідчить, що держава керується у своїй діяльності приблизним переліком основних прав і свобод, які є невичерпними і належать особі незалежно від волі держави та способу їх позитивного закріплення²². Згідно зі ст. 3 Основного Закону права і свободи визнаються найвищою конституційною цінністю. Оскільки ця норма займає найвище місце в ієрархії правових норм правової системи України, то жоден правовий акт не може суперечити цьому положенню.

Конституція України, яка є юридичним актом прямої дії, є втіленням в юридичну практику і життя людей країни ідеалів гуманізму і людяності, гарантування вже на національному рівні основних прав і свобод людини, які були проголошені й зафіксовані у Загальній декларації прав людини в середині ХХ століття. Система юридичних гарантій щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, певна дія та дієвість механізмів захисту прав і свобод людини, що розроблені на різних рівнях правової системи, створюють єдину структуру юридичної відповідальності держави перед особою. Цю обставину особливо підкреслюють українські вчені, досліджуючи проблему захисту прав і свобод людини у сфері дії права на сучасному етапі розвитку нашої держави²³.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки.

Розвиток доктринальних джерел права в галузі прав та свобод людини характеризується основними напрямками, пов'язаними, з одного боку, з міжнародно-правовими гарантіями забезпечення прав і свобод людини, а з іншого боку, – з правовими гарантіями, які закріплені на конституційному рівні, а в Україні відображені в Конституції України.

У післявоєнній історії першим основним джерелом права в галузі прав і свобод людини стала Загальна декларація прав людини 1948 р., яка є першим документом універсального характеру, що на міжнародному рівні проголосив основні громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права і цим встановив їх стандарти. Нині в діяльності функціональних органів ООН сформувалася тенденція широкого тлумачення прийнятих раніше положень в галузі прав і свобод особи, а в діяльності Міжнародного суду ООН відбувається визнання правової доктрини джерелом права.

Важливим фактором розвитку джерел права стала поява Європейського суду з прав людини, функціонування якого є суттєвим чинником втілення доктрини захисту прав людини в сучасному світі, що визначає юридичну відповідальність держави перед особою щодо забезпечення її основних прав і свобод. У зв'язку з діяльністю суду можна стверджувати, що у даний час має місце формування деяких ознак прецедентного права в галузі прав людини у правових системах країн, що приєдналися до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, у тому числі й в Україні, яка ратифікувала цей правовий акт.

В Україні, як у державі, що належить до романо-германської правової сім'ї, де основним джерелом права є нормативно-правовий акт, права люди, захищені насамперед на конституційному рівні. Положення Конституції України, яка є юридичним актом прямої дії, є втіленням у юридичну практику і життя людей країни ідеалів гуманізму і людяності, гарантування на національному рівні основних прав та свобод людини.

¹ Гураленко Н. А. Аксіологічний аспект різноджерельного права в Україні / Н. А. Гураленко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 385. – С. 19.

² Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с. – С. 40–45.

³ Дія права: інтерактивний аспект: Монографія / Кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с. – С. 267.

⁴ Там само. – С. 267.

⁵ Там само. – С. 268.

⁶ Загальна декларація прав людини. – К.: Право, 1995. – 12 с.

⁷ Оніщук М. Проблеми забезпечення прав людини в Україні: від загальної декларації прав людини до сьогодні // Право України. – 2009. – № 4. – С. 30. – С. 29–35.

⁸ Там само.

⁹ Дія права: інтерактивний аспект: Монографія / Кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с. – С. 274.

¹⁰ Абашидзе А. Х. Новые тенденции в нормотворческой деятельности ООН в области прав человека: По материалам выступления // Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век». – М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2004. – С. 21.

¹¹ Статут Международного суда ООН 1945 // Международное публичное право. Сборник документов. Том 1. – М.: БЕК, 1996. – С. 13.

¹² Конвенція про захист прав і свобод людини (ETS No.5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – 656 с.

¹³ Наслідки реалізації судових рішень у 1995 та 1996 роках // Практика Європейського суду з прав людини. – 1997. – Вип. 2. – С. 15–21.

¹⁴ Рада Європи. Комітет міністрів. Рекомендація № R (2000) Комітету міністрів державам-членам щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – Вип. 1. – С. 207–208.

¹⁵ Трагнюк О. Принцип субсидіарності за Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини 1950 р. // Право України. – 2003. – № 1. – С. 26. – С. 25–29.

¹⁶ Конвенція про захист прав і свобод людини (ETS No.5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. – Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – С. 35.

¹⁷ Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – 344 с. – С. 72.

¹⁸ Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Український центр правничих студій, 2001. – С. 176.

¹⁹ Буроменський М. В. Звернення Європейського суду з прав людини: практика суду і особливості українського законодавства / Харківська правозахисна група. – Х.: Фоліо, 2000. – 15 с.

²⁰ Дія права: інтерактивний аспект: Монографія / Кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2010. – 360 с. – С. 278.

²¹ Там само. – С. 279.

²² Конституційна держава та права людини й основоположні свободи: Україна та європейський досвід: Монографія / Вашук О. М., Мазурок І. О., Навроцький В. В., Савчин М. В. (керівник автор. кол.), Трачук П. А. – Ужгород: Видавництво «Мистецька лінія», 2008. 348 с. – С. 16.

²³ Дія права: інтерактивний аспект: Монографія / Кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с. – С. 268.

Резюме

Гордимов А.В. Сучасний розвиток доктринальних джерел права в контексті захисту прав людини.

Основну увагу в роботі приділено аналізу особливостей сучасного розвитку доктринальних джерел права в напрямі забезпечення прав і свобод людини, пов'язаного з міжнародно-правовими гарантіями і гарантіями, які закріплені на конституційному рівні. Проаналізовано роль процесів глобалізації, зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері прав людини. Зазначається, що в післявоєнній історії першим основним джерелом права універсального характеру в галузі прав і свобод людини стала Загальна декларація прав людини 1948 року. Досліджено роль Європейського суду з прав людини та інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Зроблено висновок, що розвиток джерел права в галузі забезпечення прав людини визначає основний напрям сучасного розвитку доктринальних джерел права.

Ключові слова: доктринальні джерела права, правова система, права людини.

Резюме

Гордымов А.В. Современное развитие доктринальных источников права в контексте защиты прав человека.

Основное внимание в работе уделено анализу особенностей современного развития доктринальных источников права в направлении обеспечения прав и свобод человека, связанного с международно-правовыми гарантиями и гарантиями, закрепленными на конституционном уровне. Проанализирована роль процессов глобализации, сближения национальных правовых систем, создания единых правовых стандартов, прежде всего в сфере прав человека. Отмечено, что в послевоенной истории первым основным источником права универсального характера в области прав и свобод человека стала Всеобщая декларация прав человека 1948 года. Исследована роль Европейского суда по правам человека и института Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека. Сделан вывод, что развитие источников права в области обеспечения прав человека определяет основное направление современного развития доктринальных источников права.

Ключевые слова: доктринальные источники права, правовая система, права человека.

Summary

Hordymov A. Modern development of the doctrinal sources of law in the context of human rights.

The basic attention in work is given the analysis of features of modern development doctrinal right sources in a direction of maintenance of the human rights connected with international legal guarantees and guarantees which are fixed on constitutional level. The role of processes of globalisation, approaching of national legal systems, creation of uniform legal standards, first of all in sphere of human rights is analysed. It is noticed, that in post-war history the Universal Declaration of Human Rights of 1948 became the first basic source of the right of universal character in the field of the human rights. The role of the European Court of Human Rights and institute of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights is investigated. The conclusion, that development of sources of the right in the field of human rights defines the basic direction of modern development doctrinal right sources is made.

Key words: doctrinal right sources, legal system, human rights.

Отримано 19.12.2012